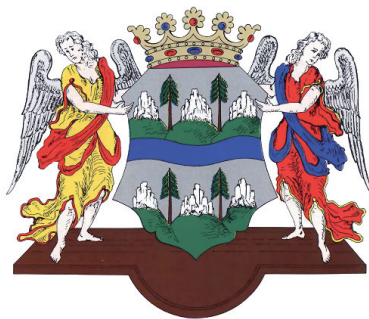

MATEJ BEL

ZVOLENSKÁ STOLICA

KYSUCKÉ MÚZEUM V ČADCI
2017

Zostavili:	Mgr. Imrich Nagy, PhD. (Katedra histórie FF UMB v Banskej Bystrici) Mgr. Martin Turóci, PhD. (Kysucké múzeum v Čadci)
Preklad latinského textu <i>Vedomostí</i> :	Mgr. Imrich Nagy, PhD.
Posúdili:	PhDr. Pavol Maliniak, PhD. (Katedra histórie FF UMB v Banskej Bystrici) prof. PhDr. Daniel Škoviera, PhD. (Katedra klasickej a semitskej filológie FiF UK v Bratislave) doc. Mgr. Erika Juríková, PhD. (Katedra klasických jazykov FF TU v Trnave) [latinský text Vedomostí]
Predhovor:	MVDr. Miloš Jesenský, PhD.
Preklad resumé:	Mgr. František Vaško (anglický text) Mgr. Rastislav Tomašik (nemecký text)
Grafická úprava a sadzba:	Igor Hruška — PEAR
Jazykové korektúry:	doc. PhDr. Juraj Hladký, PhD.
Vydavateľ:	Kysucké múzeum v Čadci Stredoslovenské múzeum v Banskej Bystrici
Náklad: / Vydanie:	500 ks / prvé, 2017

ISBN 978-80-89751-17-4

*Publikácia vznikla v spolupráci s Katedrou histórie
Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*

Projekt bol spolufinancovaný s podporou Žilinského samosprávneho kraja

*Publikácia vznikla v rámci riešenia projektu MŠ SR KEGA 016TTU-4/2017
Kultúrne a historické pozadie vzniku latinských diel slovenskej proveniencie v období baroka,
ktorý sa rieši na Katedre klasických jazykov Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity.*

OBSAH

PREDHOVOR

13

ÚVOD

15

BELOVE VEDOMOSTI O ZVOLENSKEJ STOLICI

IMRICH NAGY

20

MATEJ BEL AKO GEOGRAF ZVOLENSKEJ STOLICE

OTO TOMEČEK

42

COMITATUS ZOLIENSIS ZVOLENSKÁ STOLICA

I. PARS PRIOR GENERALIS

PRVÁ VŠEOBECNÁ ČASŤ

58

MEMBRUM PRIUS PHYSICUM

DE SITU, NATURA ET OPPORTUNITATIBUS COMITATUS ZOLIENSIS

PRVÝ ODDIEL PRÍRODOPIS

O POLOHE, PRÍRODNÝCH POMEROCH A PREDNOSTIACH ZVOLENSKEJ STOLICE

60

MEMBRUM POSTERIUS POLITICUM
DE INCOLIS, MAGISTRATIBUS, DOMINIIS ET FAMILIIS,
COMITATUS ZOLIENSIS

DRUHÝ ODDIEL POLITICKÝ
O OBYVATELOCH, HODNOSTÁROCH, PANSTVÁCH A VÝZNAMNÝCH RODOCH
ZVOLENSKEJ STOLICE
154

PARS SPECIALIS
DE PROCESSIBUS COMITATUS ZOLIENSIS

ŠPECIÁLNA ČASŤ
O SLUŽNOVSKÝCH OKRESOCH ZVOLENSKEJ STOLICE
180

MEMBRUM I.
DE PROCESSU SUPERIORI

I. ODDIEL
O HORNOM SLUŽNOVSKOM OKRESE
182

SECTIO I.
De Liberis Regiisque Urbibus Processus Superioris

I. STAŤ
O slobodných a kráľovských mestách horného služnovského okresu
182

I. HISTORIA LIBERAE REGIAE MONTANAEQUE CIVITATIS NEOSOLIENSIS
I. DEJINY SLOBODNÉHO KRÁĽOVSKÉHO A BANSKÉHO MESTA BANSKÁ BYSTRICA
184

II. HISTORIA LIBERAE REGIAE AC MONTANAE CIVITATIS LIBETHENSIS
II. DEJINY SLOBODNÉHO KRÁLOVSKÉHO A BANSKÉHO MESTA LUBIETOVÁ

264

III. HISTORIA LIBERAE REGIAEQVE CIVITATIS BRIZNENSIS
III. DEJINY SLOBODNÉHO A KRÁLOVSKÉHO MESTA BREZNO

280

SECTIO II.

De Arcibus Processus Superioris

II. STAŤ

O hradoch v hornom slúžnovskom okrese

288

I. ARX NEOSOLIENSIS

I. BANSKOBYSŤRICKÝ MESTSKÝ HRAD

288

II. LUPČIANSKY HRAD

II. ARX LIPTSCHEMSIS

298

SECTIO III.

De Castellis Superioris Processus

III. STAŤ

O kaštieľoch v hornom slúžnovskom okrese

304

RADVANSIA

RADVANSKÉ KAŠTIELE

306

MITŠINENSIA

MIČINSKÉ KAŠTIELE

314

SECTIO IV.

De Oppidis Processus Superioris

IV. STAŤ

O mestečkách v hornom slúžnovskom okrese

316

SECTIO V.

De Vicis Processus Superioris

V. STAŤ

O dedinách v hornom slúžnovskom okrese

324

MEMBRUM II.

DE PROCESSU INFERIORI

II. ODDIEL

O DOLNOM SLÚŽNOVSKOM OKRESE

336

SECTIO I.

De Liberis Regiisque Urbibus Processus Inferioris

I. STAŤ

O slobodných a kráľovských mestách dolného slúžnovského okresu

336

I. HISTORIA LIBERAE REGIAEQVE CIVITATIS VETUSOLIENSIS

I. DEJINY SLOBODNÉHO KRÁLOVSKÉHO MESTA ZVOLEN

338

II. HISTORIA LIBERAE REGIAEQVE CIVITATIS CARPONENSIS

II. DEJINY SLOBODNÉHO KRÁLOVSKÉHO MESTA KRUPINA

366

SECTIO II.

De Arcibus et Castellis Processus Inferioris

II. STAŤ

O hradoch a kaštieľoch v dolnom slúžnovskom okrese
410

I. DE ARCE ZÓLYOM

I. O ZVOLENSKOM HRADE

410

II. DE ARCE VIGLES

II. O VÍGLAŠSKOM HRADE

422

III. DE ARCE DOBRONIWA

III. O DOBRONIVSKOM HRADE

430

SECTIO III.

De Castellis Processus Inferioris

III. STAŤ

O kaštieľoch v dolnom slúžnovskom okrese
438

I. CASTELLUM KIRÁLY-FALVA

I. KAŠTIEL V KRÁLOVEJ

438

II. CASTELLA GARAM-SZÖG

II. HRONSECKÉ KAŠTIELE

440

III. CASTELLUM HÁJNIK

III. KAŠTIEL V HÁJNIKOCH

442

IV. CASTELLUM OSZTROLÚKA

IV. KAŠTIEL V OSTREJ LÚKE

442

SECTIO IV.

De Oppidis Processus Inferioris

IV. STAŤ

O mestečkách v dolnom slúžnovskom okrese

444

I. NAGY-SZALATNA

I. ZVOLENSKÁ SLATINA

444

II. OTSCHOWA

II. OČOVÁ

446

III. DOBRÓNA

III. DOBRÁ NIVA

450

IV. BÁBASZÉK

IV. BABINÁ

450

V. SZÁSZ

V. SÁSA

450

VI. PELSÓTZ

VI. PLIEŠOVCE

452

SECTIO V.

De vicis Processus Inferioris

V. STAŤ

O dedinách v dolnom slúžnovskom okrese

454

TABULA ITINERARIA COMITATUS ZOLIENSIS
PREHLAD CESTNÝCH SPOJENÍ ZVOLENSKEJ STOLICE

466

POZNÁMKY PREKLADATELA	476
ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRY	506
VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA K OSOBNOSTI MATEJA BELA	523
ZOZNAM OBRAZOVÝCH PRÍLOH	546
CHRONOLOGICKÝ PREHĽAD DIEL MATEJA BELA	548
ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK	564
MIESTNY REGISTER	566
MENNÝ REGISTER	584
KONKORDANCIA NÁZVOV OBCÍ	596
O AUTOROCH	604
RÉSUMÉ	606
RESÜMEE	609

**MATEJ BEL
AKO GEOGRAF
ZVOLENSKEJ STOLICE**

OTO TOMEČEK

Matej Bel ako geograf Zvolenskej stolice

PhDr. Oto Tomeček, PhD.

Na dielo a osobnosť polyhistora Mateja Bela možno nazerať z rôznych uhlov pohľadu. Tohto mimoriadne všestranného učenca môžeme vnímať a hodnotiť ako historika, geografa, filológa, pedagóga, teológa či evanjelického duchovného. Keďže Bel pri svojej práci zhromažďoval množstvo údajov od iných učencov a informátorov, pomocou ktorých si vytvoril početnú sieť spolupracovníkov, rovnako zaujímavý by mohol byť rozmer hodnotenia jeho organizátorskej, dnes by sme povedali manažérskej činnosti. Na druhej strane ako celkom neopodstatnené možno pokladať označovanie Mateja Bela za historického geografa, s ktorým sa možno bežne stretnúť hlavne v prácach encyklopedického charakteru,¹ ale dokonca aj v niektorých odbornejšie ladených prácach.²

Historická geografia, ktorá je akousi geografiou minulosti a za cieľ svojho výskumu si kladie rekonštruovať stav, vývoj a premeny prírodného a geografického prostredia v minulosti ľudskej spoločnosti, nikdy nestála v centre pozornosti Belovej práce. Pozoruhodné dielo Mateja Bela *Notitia Hungariae novae historico-geographica* napriek svojmu názvu, naznačujúcemu, že by sa mohlo jednať o historickogeografickú prácu, je v skutočnosti typickou vlastivednou prácou, ktorá má svoju historickú a rovnako tak aj geografickú časť. Vo svojom diele však prináša množstvo dobových poznatkov o krajine doby, v ktorej sám žil. Pre prácu historického geografa sú preto jeho práce obrovským zdrojom informácií a zároveň významnou pramennou bázou historickogeografického výskumu Slovenska a Uhorska. Práve v tom možno vidieť hlavný a nepopierateľný význam Belových Vedomostí pre rozvoj historickej geografie na Slovensku.

Hľadať miesto učencov, ktorí pôsobili v minulosti, v súčasnom systéme vied a vedných odborov môže pôsobiť zbytočné a niekedy až násilne. V čase Mateja Bela napokon mnohé vedné disciplíny neexistovali v tej podobe, ako ich chápeme dnes, a preto jeho označenie za polyhistora sa zdá byť azda najvýstižnejšie. Historická geografia sa vyprofilovala ako samostatná vedná disciplína až v priebehu 20. storočia. Podobný prípad predstavuje aj geografia, hoci tú možno naopak považovať

¹ Takto napr.: *Encyclopaedia Beliana 1 (A – Belk)*. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV, 1999, s. 687.

² Napr.: CHRASTINA, Peter: Historická geografia na Slovensku : minulosť, súčasnosť a perspektívy. In: *Historická geografia 33*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2005, s. 421.

za jednu z najstarších vied vôbec. Záujem o zem, krajinu okolo nás a procesy, ktoré sa v nej odohrávajú, tu bol od nepamäti. Vedecký záujem a poznanie našej Zeme v úzkej kooperácii s rozvojom matematiky a kartografie sa etabloval už v antickom Grécku. Neskôr sa však bádateľský aspekt z geografie takmer úplne vytratil a pri formovaní geografie prevládala opisnosť. K etablovaniu geografie ako modernej geografickej vedy preto došlo až na konci 18. a začiatku 19. storočia predovšetkým zásluhou nemeckých geografov Alexandra von Humboldta a Carla Rittera. Dielo oboch geografov znamenalo posun od popisnej geografie ku geografii bádateľskej, založenej na skúmaní interakcie prírodných sfér (u Humboldta), či skúmaní interakcie prírodných sfér a ľudskej spoločnosti (u Rittera).³ Mateja Bela tak môžeme chápať v tomto kontexte ako učenca, ktorý pôsobil ešte stále v období popisnej geografie pred jej etablovaním ako modernej vednej disciplíny.

Aj napriek tomuto faktu môže byť zaujímavý pohľad na spôsob, ako Bel pristúpil k spracovaniu a prezentovaniu vedomostí o regióne, ktorý mu bol mimoriadne blízky, pretože sa tu narodil a prežil detstvo, ako aj istú časť svojej pedagogickej kariéry. Bližšie si môžeme všimnúť, ako do hĺbky poznal javy, ktoré popisoval, a či sa pokúšal hľadať aj vzájomné väzby medzi skúmanými javmi.

Už na prvý pohľad sa Belove najvýznamnejšie dielo svojou štruktúrou približuje k dnešnému členeniu geografie. Základné delenie krajinnej sféry na fyzicko-geografickú a humánnogeografickú (skoršie tiež socioekonomickú) sféru možno zreteľne vypožorovať aj v členení *Vedomostí* venovaných Zvolenskej stolici. Bel tu najprv charakterizoval fyzicko-geografické pomery na území stolice, ktoré sa stali obsahom jeho prvej všeobecnej časti a prvého oddielu. Humánnogeografické pomery krajiny vrátane politicko-správnych pomerov na území stolice rozdelil Bel do nasledujúcich dvoch hlavných častí. V druhom oddiele všeobecnej časti sa venoval obyvateľstvu vrátane hodností a významných rodov. V špeciálnej časti venoval pozornosť jednotlivým sídlam podľa ich polohy v rámci dvoch slúžnovských okresov, na ktoré sa stolica administratívne delila v dobe Mateja Bela. V osobitnom prehľade na samotnom konci pojednania o stolici predstavil napokon aj dopravné pomery na území stolice prostredníctvom itinerára dôležitých cestných spojení.

Bohato členený a široko koncipovaný oddiel o prírodných pomeroch obsahuje zmienky o všetkých zložkách fyzickogeografickej sféry v dnešnom ponímaní, hoci tie sú v niektorých prípadoch rozptýlené aj vo viacerých paragrafoch. Napríklad údaje o faune nájdeme až v štyroch paragrafoch, údaje o vodstve rovnako v štyroch paragrafoch a údaje o reliéfe a horstvách až v troch paragrafoch.

³ PAULOV, Ján: Dejiny geografie a jej vedecký status. In: *Geografický časopis*, roč. 66, 2014, č. 1, s. 42 – 43.

Pomerne značnú pozornosť venoval pri svojom opise prírodných pomerov Zvolenskej stolice vrchom a pohoriam. Pri ich opisoch často vychádzal z vlastnej autopsie, hoci pri bližšej identifikácii musíme byť obozretní najmä vzhľadom na fakt, že ním použité názvoslovie sa častokrát líši od toho súčasného.

Pod názvom Tatry rozumel Bel iba hraničné pohorie na severe Uhorska. Názov Nízke Tatry nepoznal. Pri opise hraničných vrchov Zvolenskej stolice uviedol, že na severe stolice sa rozprestierajú holé či presnejšie nezalesnené vrchy *Alpes*, ktoré Maďari nazývajú *Havasok*, teda zasnežené hory, Slováci zas *Hole*. Pod vlastným menom *Alpes* Matej Bel celkom evidentne rozumel nielen nezalesnené časti pohoria Nízke Tatry, ale aj tie vrchy, ktoré podľa súčasného geomorfologického členenia patria už do pohoria Veľkej Fatry. Bel ich delil na *Alpes Neosolienses*, teda tie, čo ležia na banskobystrickom teritóriu, a *Alpes Briznenses*, teda tie, čo ležia na teritóriu mesta Brezna. Podľa máp Samuela Mikovíniho, ktorý s Belom úzko spolupracoval a pre Vedomosti mu dodal mapové podklady, vieme, že *Alpes Neosolienses* sa v tom období ešte užšie delili na hole Krížnej (*Alpes Križna*) a hole Prašivej (*Alpes Prasiva*) a *Alpes Briznenses* sa delili na *Alpes Baba*⁴ a *Alpes Csertova Svadba*.⁵

Názov pohoria Veľká Fatra ako *Fatra Maior* použil Matej Bel iba pri opise Liptovskej stolice. V tej súvislosti pripomenul, že Nemci pohorie nazývajú *der alt Vater*, teda Starý otec. V súvislosti s pohorím nezabudol tiež pripomenúť, že podľa niektorých názorov je pohorie súčasťou znaku Uhorska, na ktorom sú zobrazené práve tri vrchy predstavujúce pohoria *Tatra*, *Fatra*, *Matra*. V súvislosti s tým však zdôrazňuje, že existujú aj iné názory, podľa ktorých je základom znaku trojitý vrchol Panónskej hory.

Názvom Suchá označoval Bel ani nie tak konkrétny vrch, lež skôr rozsiahly bočný hrebeň Veľkej Fatry, ktorý sa tiahne od vrchu Krížna východným smerom k vrchu Zvolen, presnejšie najmä jeho časť medzi sedlami Prašnické sedlo a Veľký Šturec.⁶ Z oboch strán tohto bočného hrebeňa sa nachádzajú doliny s pomenovaním Suchá, ktorými prechádzala Belom spomínaná a v jeho časoch už nepoužívaná stará cesta. Podobne širšie musíme chápať aj na iných miestach Belom použité názvoslovie. Pod horstvom či vrchom Harmanec možno rozumieť horské oblasti na pomedzí Veľkej Fatry a Kremnických vrchov, predstavujúce pramennú oblasť Harmaneckého

⁴ Podľa vrchu Baba (1617 m n. m.) ležiaceho južne od vrcholu Derešov.

⁵ Podľa vrchu Čertova svadba (1463 m n. m.) ležiaceho v blízkosti horského sedla Čertovica.

⁶ Pod skomoleným názvom *Suša hora* zaznačil uvedenú lokalitu na mape Liptovskej stolice Samuel Mikovíni.

potoka. Veľká hora bola zasa v jeho ponímaní časť hlavného hrebeňa Kremnických vrchov nadväzujúca z juhu na vyššie uvedený Harmanec, pravdepodobne v úseku medzi Flochovou a Vyhnátovou.⁷ Až z juhu nadväzujúcu časť hrebeňa Kremnických vrchov v okolí Skalky, presnejšie úsek medzi Vyhnátovou a Tromi krížmi, poznal Bel pod názvom Kremnické vrchy, na ktoré nadväzovali južne od Troch krížov ležiace Kráľovské hory. Tieto najjužnejšie výbežky Kremnických vrchov nazýval Bel kráľovskými zaiste preto, že patrili k Zvolenskému panstvu s centrom na pôvodne kráľovskom Zvolenskom zámku.

Osobitne si Bel všimal rudonosné pohoria a vrchy, ktoré však identifikoval nie podľa ich názvov, ale prevažne len podľa banských sídel. Geologické pomery miestnych hôr ho zaujímali iba v súvislosti s výskytom nerastných surovín, ktoré boli v minulosti alebo ešte aj v jeho časoch predmetom banskej ťažby.

Podobne ako pohoriam venoval Bel veľkú pozornosť aj miestnemu vodstvu. Okrem charakteristiky najvýznamnejšieho toku Hrona opisuje aj jeho prítoky, ktoré pomenúva podľa sídel, cez ktoré pretekajú. Opis prítokov Hrona sa začína až za Breznom. Prítoky Hrona východne od Brezna nepomenúva, nespomína dokonca aj pomerne výdatný ľavostranný prítok Rohoznú. Na ďalšom toku Hrona poniže Banskej Bystrice menuje Bel už iba dva jeho prítoky – Bystricu a Slatinu. Obom týmto tokom Bel venoval aj dve menšie samostatné state. Pri opise rieky Bystrice sa zdá, že nemal celkom jasno v identifikácii jej prítokov. Hoci správne určil, že prameň Bystrice sa nachádza na Kráľovej studni, v nasledujúcom texte sa zdá, akoby za Bystricu považoval skôr tok Starohorského potoka. Píše totiž, že sútok Bystrice s Harmancom sa nachádza v nevelkej vzdialenosti nad Uľankou (Ulmankou), pričom Starohorský potok do Bystrice podľa neho ústi ešte vyššie. Omylu sa dopustil aj pri určení prameňa Slatiny, ktorý nesprávne stotožnil s prameňom Detvianskeho potoka. Mimo povodia Hrona spomína v samostatnej stati aj riečku Krupinicu, patriacu do povodia rieky Ipel.

Významnú pozornosť pri charakteristike vodstva stolice venoval Bel minerálnym prameňom a kúpeľom. V kapitole o minerálnych prameňoch spomína z ich nepreberného množstva na území stolice spolu 8 lokalít ich výskytu, spomedzi ktorých poznal väčšinu celkom evidentne z vlastnej autopsie. Z kúpeľov uvádza len kúpele v Rybároch a zaniknuté kúpele v Banskej Bystrici. Do časti o kúpeľoch nie celkom vhodne zaradil aj pomerne rozsiahlu časť o cementačných vodách na Španej Doline.

⁷ Na mape Turčianskej stolice od Samuela Mikovíniho je zaznačená pod názvom Vysoká hora (*Vízoka Hora*).

Zo stojatých vôd Bel stručne informuje iba o jazere pod Jelencom. Dnes už neexistujúca vodná plocha (v skutočnosti skôr vodná nádrž) sa nachádzala pravdepodobne medzi vyústením Hornojelenskej doliny a lokalitou Podštúrec. Vodná nádrž postavená na Starohorskom potoku tu slúžila ako zásobáreň vody najprv pre tunajšie hutné prevádzky a neskôr pre mlyn.⁸

Charakteristike klimatických pomerov sa Bel venoval len veľmi okrajovo v úvode pri všeobecnom opise stolice. Napriek tomu sa nevyhol mylným konštatovaniam a úsudkom. Nepoznajúc prevládajúce západné prúdenie vzduchu usudzoval, že búrlivé severáky do kraja prichádzajú z Tatier. Za dôvod častých búrok zasa označil sneh, ktorý sa dlho drží na horách. Na druhej strane však vyvracia dezinformácie o neblahom vplyve uhorského ovzdušia na cudzincov, ktoré sa prisudzovalo príliš horúcim letám a nízkym nočným teplotám.

Charakteristike miestnej klímy sa okrajovo venuje v prípade Banskej Bystrice, kde upozorňuje na znečistené ovzdušie v dôsledku fungovania miestnej huty a dvoch uhliarskych prevádzok nachádzajúcich sa na južnom (tzv. dolné uhlisko) a východnom (tzv. horné uhlisko) okraji mesta. Znečistené ovzdušie spôsobené prevádzkou huty a dolného uhliska vzťahuje aj na mestečko Radvaň. V tomto prípade ide o jedny z prvých údajov vzťahujúcich sa na hodnotenie kvality životného prostredia.

Využívanie prístrojových meraní pri charakteristike klimatických javov v atmosfére bolo v časoch Mateja Bela len v počiatkoch. Prvé prístrojové merania v Európe sa pritom začali už v polovici 17. storočia,⁹ avšak v Uhorsku boli ešte dlho takmer neznáme. Bel tomuto exaktnému hodnoteniu stavu atmosféry nevenoval žiadnu pozornosť aj napriek tomu, že významné pokroky v tomto smere v Uhorsku už urobil prešovský rodák Ján Adam Raymann, ktorý v rokoch 1717 – 1726 uskutočnil a následne aj publikoval systematické meteorologické záznamy obsahujúce údaje o tlaku a teplote vzduchu.¹⁰

Pôdy hodnotil Matej Bel len z hľadiska ich úrodnosti. Za najmenej úrodné oblasti považoval oprávnené tie, ktoré sa nachádzajú v hornatejších oblastiach severne od

⁸ Tento mlyn zakreslený v polohe na *Jazarc* je zakreslený na mapovom liste 2. vojenského (Františkovho) vojenského mapovania z konca prvej polovice 19. storočia. Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv Wien, Kartenabteilung, Franziszeische Landesaufnahme, Section 38 – Colonne XXXII.

⁹ Prvé prístrojové merania tohto druhu sa uskutočnili vo francúzskom meste Clermont-Ferrand sto rokov pred smrťou Mateja Bela v roku 1649. KRŠKA, Karel – ŠAMAJ, Ferdinand: *Dějiny meteorologie v českých zemích a na Slovensku*. Praha: Karolinum, 2001, s. 19.

¹⁰ KRŠKA – ŠAMAJ, *Dějiny meteorologie*, s. 123.

Banskej Bystrice a v oblasti Lupčianskeho hradného panstva, hoci pôdy patriace mestečkám ležiacim na území panstva (Slovenská Lupča a Poniky) hodnotil ako kvalitné a vhodné na pestovanie obilnín. Naopak, za najúrodnejšie kraje považoval polia nachádzajúce sa v okolí Zvolena, Zvolenskej Slatiny a Očovej, ktoré boli podľa neho najvhodnejšie na pestovanie obilnín.

Napriek konštatovaniu o značnom bohatstve lesov na území stolice im Bel napokon venoval prekvapivo len pomerne malú pozornosť. Svoju pozornosť sústredil viac-menej len na vymenovanie rozšírenejších druhov stromov. V prípade rastlín sa obmedzil len na odkaz, že sa im bude venovať v iných svojich prácach resp. pri opise susednej Liptovskej stolice. Len v úplnom závere oddielu o prírode spomenul aj niektoré kultúrne plodiny, hlavne pestovanie obilnín v okolí Zvolena, viniča v okolí Krupiny či známych bystrických sliviek okolo Banskej Bystrice. Pri zmienke o dedine Riečka uviedol, že sa tu urodí veľa ovocia, predovšetkým veľkých a chutných čerešní.

Väčší záujem Matej Bel prejavil o opis rozšírenia zvierat na území stolice. Venoval sa mu v samostatnej časti, v ktorej však dominujú zmienky o vybraných stavovcoch. Absentujú napríklad akékoľvek údaje o plazoch. V prípade vtákov sa vôbec nevenoval dravcom. Spomína iba niekoľko lovných vtákov s odôvodnením, že ich výskyt v stolici je omnoho častejší. Informácie o rybách a vodných živočíchoch zaradil do časti o vodstve. Tu zaujme nesprávnym zaradením bobra a vydry medzi obojživelníky. Hmyzu, ktorý predstavuje najrozšírenejšieho reprezentanta živočíšnej ríše, sa Matej Bel vo svojej práci o Zvolenskej stolici nevenoval vôbec.

Keďže v časoch Mateja Bela ešte neexistovala jednotná systematika pomenúvania rastlinných a živočíšnych druhov, môžeme v oblasti názvoslovia rastlín a zvierat zaznamenať značné nepresnosti. Aj samotný Bel použil častokrát na označenie druhov rastlín a zvierat vlastnú terminológiu, ktorá nebola vždy kompatibilná s terminológiou súvekých botanikov a zoológov. Na to upozornil už Jozef Kordoš pri preklade Belovej Liptovskej stolice. Poukázal zároveň na občas chybnú identifikáciu rastlín a zvierat vzniknutú nesprávnym prekladom. Ako konkrétne príklady uvádza termín *mus noricus*, pod ktorým sa v Belovom ponímaní skrýva svišť, ako aj *libanus carpathicus*, ktorý mu poslúžil na označenie kosodreviny.¹¹ K uvedenému možno doplniť, že v preklade diela Mateja Bela doposiaľ bežne dochádzalo tiež

¹¹ KORDOŠ, Jozef: Matej Bel o Liptove. In: TURÓCI, Martin – KORDOŠ, Jozef (eds.): *Matej Bel – Liptovská stolica*. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 2014, s. 49 – 51.

k nesprávnemu stotožneniu termínu *dama* s danielom.¹² Pod označením *dama* resp. *damma* slovníky latinského jazyka uvádzajú antilopu, kamzíka, daniela, srnu, ale niekedy dokonca aj také odlišné druhy, akými sú škrečok či vydra. Prekladatelia diela Mateja Bela si z tejto bohatej ponuky vybrali ako najvhodnejšiu alternatívu prekladu práve daniela. V prípade Mateja Bela je však z celkového kontextu evidentné, že v prípade takého značného rozšírenia tohto druhu na území Zvolenskej stolice, aký uvádza, určite nepôjde o daniela. U nás rozšírený daniel škvrnitý (*Dama dama*) navyše nie je na Slovensku pôvodným druhom. Na naše územie bol introdukovaný prostredníctvom šľachtických zverníc či zverných obôr až v priebehu 19. storočia.¹³ S druhom *dama* sa však v písomnostiach domácej proveniencie možno bežne stretnúť už skôr, napríklad v urbároch zo 17. storočia.¹⁴ V tomto prípade je teda jasné, že Bel nemohol mať na mysli daniela, ale podobne ako iní pisári raného novoveku skôr srny, ktoré sú v konečnom dôsledku v našich lesoch aj podstatne rozšírenejšie ako danielia zver.¹⁵ V prípade prekladu diela Mateja Bela je teda v tomto smere na mieste značná obozretnosť.¹⁶ V prípade hospodárskych zvierat spomína hlavne hovädzí dobytok a najmä pre horské kraje typické pastierstvo oviec.

Pri charakteristike obyvateľstva Bel veľmi autenticky zhodnotil národnostné pomery v Zvolenskej stolici. Pri hodnotení etnicity územia zdôrazňuje výrazne slovenský charakter stolice. O v minulosti značne rozšírených obyvateľoch nemeckého pôvodu, Sasoch, konštatuje ich vysoký stupeň asimilácie. Najviac obyvateľov nemeckého pôvodu lokalizuje do Banskej Bystrice. Rovnako tak za Maďarov považoval len niekoľko urodzených rodín, hoci aj v ich prípade pripúšťal ich početnejšie zastúpenie v minulosti. Z pohľadu vnímania etnicity obyvateľstva je zaujímavá Belova zmienka o výraznej premene národnostného zloženia obyvateľstva v Krupine. V tomto meste s pôvodne výrazným zastúpením Nemcov v jeho dobe už

¹² Takto napríklad v preklade oddielu o prírode Zvolenskej stolice od Júliusa Sopka. Porov.: Matej Bel : Zvolenská stolica: Oddiel o prírode. In: DRDOŠ, Ján (ed.): *Matej Bel : slovenský geograf*. Bratislava: Veda, 1984, s. 149. Novšie tiež: TURÓCI, Martin – NAGY, Imrich (eds.): *Matej Bel – Trenčianska stolica*. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 2013, s. 80 – 81; TURÓCI, Martin – KORDOŠ, Jozef (eds.): *Matej Bel – Liptovská stolica*. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 2014, s. 146 – 147.

¹³ HOLEC, Roman: *Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2014, s. 84.

¹⁴ Každý slobodník žijúci na území Lupčianskeho hradného panstva mal podľa urbáru z roku 1663 povinnosť každoročne odvádzať zemeopánovi zajace, jariabky, ako aj *annuatim damam unam*. Výnimku predstavovali strážcovia lesov z Valaskej, ktorí odvádzali dvojnásobné množstvo. MARSINA, Richard – KUŠÍK, Michal (eds.): *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku II (17. storočie)*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1959, s. 312, 315, 324, 325.

¹⁵ Na pravú mieru to uvádza už najnovší preklad Turčianskej stolice. KORDOŠ, Jozef – MATOUŠEK, Branislav: Matej Bel a prírodoveda: Problémy terminológie a interpretácia. In: BEL, Matej: *Turčianska stolica*. JURÍKOVÁ, Erika – TURÓCI, Martin (eds.): Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 2016, s. 43.

¹⁶ Prvou veľmi dobrou pomôckou v tomto smere môže byť latinsko-slovenský slovník Belom použitých zoologických termínov, publikovaný v poslednom preklade Turčianskej stolice. KORDOŠ – MATOUŠEK, Matej Bel a prírodoveda, s. 52 – 53.

takmer nikto nerozumel nemeckému jazyku. Početnosťou obyvateľstva ani inými demografickými ukazovateľmi, na základe ktorých možno charakterizovať zloženie obyvateľstva, sa Matej Bel nezaoberal. V tomto prípade je na jeho obhajobu potrebné uviesť, že sčítania obyvateľstva v jeho časoch ešte neexistovali a súpisy sa väčšinou sústreďovali na evidenciu daňovníkov a nie obyvateľstva ako takého. Prvé písomnosti umožňujúce kvantifikovať obyvateľstvo a sledovať niektoré vybrané demografické ukazovatele sa objavili až v druhej polovici 18. storočia.¹⁷

Podstatne väčšiu pozornosť venoval sídlam, ktoré klasifikoval podľa dobového úzu na slobodné kráľovské mestá, mestechá a dediny. V prípade všetkých sídel postupoval podľa slúžnovských okresov, takže osobitne charakterizoval najprv sídla horného a potom tiež sídla dolného slúžnovského okresu. Na prvom mieste sa venoval vždy z významového hľadiska najdôležitejším slobodným kráľovským mestám (Banská Bystrica, Lubietová, Brezno, Zvolen, Krupina). V rámci nich preukázal mimoriadne dobré znalosti topografie Banskej Bystrice, pri ktorej vychádzal z vlastnej autopsie, nakoľko v tomto meste prežil niekoľko rokov svojho života. V rámci predstavenia sídel ležiacich na území stolice sa v samostatných častiach venoval aj hradom (mestský hrad v Banskej Bystrici, Lupčiansky, Zvolenský,¹⁸ Víglašský, Dobronivský) a kaštieľom (horný a dolný v Radvani, v Hornej a Dolnej Mičinej, v Dúbravici, Kráľovej, dvom v dedine Hronsek, v Hájnikoch a Ostrej Lúke).¹⁹ Po ich charakteristike nasledoval opis mestečiek (Radvaň, Slovenská Lupča, Poniky, Zvolenská Slatina, Očová, Dobrá Niva, Babiná, Sása, Pliešovce). Spomedzi menovaných Bel nesprávne zaradil do kategórie mestečiek rodnú Očovú, ktorá bola v skutočnosti len dedinou. V samotnom texte potom spresňuje, že pôvodne mimoriadne ľudnaté mestečko už upadlo na úroveň dediny, z čoho možno dedukovať, že hlavnou motiváciou pre zaradenie Očovej do skupiny mestečiek bola okrem zmienky o tunajších trhoch práve jej početnejšia populácia v minulosti.

¹⁷ V rokoch 1762 – 1764 sa vykonali súpisy obyvateľstva slobodných kráľovských miest, ktoré sa však nezachovali. V rokoch 1771 – 1784 vznikali tzv. conscriptiones animarum, ktoré nahradilo jozefské sčítanie obyvateľstva v rokoch 1784 – 1785 a naň nadväzujúca evidencia sčítaných osôb a jej revízia z rokov 1786 – 1787. Porovnaj: ŽUDEĽ, Juraj: Obyvateľstvo slobodných kráľovských banských miest na Slovensku v druhej polovici 18. a v prvej polovici 19. storočia. In: *Banské mestá na Slovensku*. Martin: Osveta, 1990, s. 214.

¹⁸ Svoju pozornosť zameriaval Matej Bel na kráľovský hrad kastelového typu, ktorý nechal vystavať kráľ Ľudovít I. (dnes známy ako Zvolenský zámok). Bola mu však známa aj existencia Starého hradu na blízkom kopci (dnes známy ako Pustý hrad), ktorý bol v jeho časoch už v ruinách.

¹⁹ Aby bol výpočet panských sídel úplný, možno ešte uviesť aj zemianske kúrie v Selciach, Iliaši, Vlkanovej, Zvolenskej Slatine, Očovej, Rybároch a Zolnej, ktoré Bel spomenul pri charakteristike týchto mestečiek a dedín.

Najmenšiu pozornosť venoval dedinám. V rámci horného slúžnovského okresu evidoval spolu 53 dedín, hoci číselne ako samostatné položky evidoval len 52 dedín, keďže pod poradové číslo 38 zahrnul dve sídla Piesky a Haliar. Informácia o oboch týchto sídlach je cenná z toho pohľadu, že ide o dnes už zaniknuté sídla. Bel ich tu uvádza ako banskobystričské bane, čo je potrebné chápať ako banské sídla (osady) obývané baníkmi. Takmer žiadnu pozornosť nevenoval osídleniu tvorenému drevorubačskými a uhliarskymi osadami starohorskej oblasti. O týchto sídlach Bel uviedol len toľko, že všade po okolitých horských svahoch a dolinách v okolí Starých Hôr sa nachádzajú chyžky drevorubačov a uhliarov. Toto konštatovanie by mohlo vyvolať zdanie, že tu neišlo ešte o trvalé sídla, ale len prechodné obydlia lesných robotníkov. Skutočnosť však bola v tomto prípade iná. Už od polovice 17. storočia sa v oblasti formovalo osídlenie tvorené trvalými sídlami drevorubačov a uhliarov.²⁰ V Belovej dobe sa v oblasti nachádzalo minimálne už 18 osád, spomedzi ktorých Turecká, Rybie, Motyčky a Donovaly mali dokonca 10 a viac obytných domov.²¹ Podobne ako na tieto osady Bel úplne pozabudol aj na ďalšie prevažne drevorubačské, uhliarske, banícke a hutnícke osady ležiace na území horného slúžnovského okresu, medzi ktorými môžeme menovať Kordíky, Králiky, Horný a Dolný Harmanec, Potkanovú (dnes Polkanová, súčasť obce Staré Hory), Kalište, Baláže, Moštenicu, Pohronský Bukovec, Hronec, Osrblie, Bystrú, Jarabú, osady v oblasti Čierneho Hrona (tzv. Čierne Handle) a východne od Brezna ležiace drevorubačské osady (tzv. Biele Handle). Okrem nich pozabudol tiež na Ponickú Lehôtku a práve v čase písania Vedomostí sa formujúcu osadu Ponická Huta. Bel ako samostatné sídlo nemenoval ani Jabříkovú – uvádza ju len ako časť Tajova patriacu pod právomoc Radvanských.

Z pohľadu ľudnatosti ním spomenutých sídel sa pristavil pri dedine Horná Lehota, ktorú považoval za najľudnatejšiu spomedzi dedín okresu. Najľudnatejšou dedinou ležiacou na území okresu bola v skutočnosti Špania Dolina. V čase jozefskej evidencie, teda o polstoročie neskôr, však Horná Lehota aj spolu s Medzibrodcom naozaj patrili k vidieckym sídlam s najväčším počtom obyvateľov v okrese.²² Belovo konštatovanie teda určite v tomto prípade nebolo ďaleko od pravdy.

²⁰ Porovnaj: TOMEČEK, Oto: *Drevorubači a uhliari v lesoch Banskej Bystrice*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB, 2010, s. 58 – 71.

²¹ Podrobne tieto osady eviduje súpis a popis osád v obvode Banskej komory v Banskej Bystrici z roku 1710. Slovenský národný archív v Bratislave, špecializované pracovisko Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici (ďalej SNA – SBA BŠ), fond Banská komora v Banskej Bystrici, inv. č. 80.

²² Porovnaj: GINDL, Jozef: Obyvateľstvo Zvolenskej stolice vo svetle úradnej štatistiky z roku 1788. In: *Historický sborník kraja III*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 99 – 100.

V rámci dolného slúžnovského okresu evidoval spolu 36 dedín. Spomedzi existujúcich sídel nespomenul Závalu, ktorú uvádza aj súpis daňovníkov z roku 1720.²³ Z menších sídel neuviedol osady či skôr majere Trebuľu a Duby ležiace v Zvolenskej kotline,²⁴ ako aj Gundu a Breziny ležiace v Pliešovskej kotline. Oblasť Detvy zachytil Bel ešte pred sformovaním rozsiahleho laznického osídlenia, ktoré malo charakter roztrateného osídlenia. Práve v priebehu 18. storočia začal prebiehať proces, keď na pôvodne neobývanej kopaničiarskej pôde začali vznikať trvalo obývané sídla, tzv. lazy. V dobe Mateja Bela môžeme predpokladať existenciu takéhoto trvalého sídla v lokalite Stožok.²⁵ Za pravdepodobné možno považovať aj utváranie prvých samôt, z ktorých niektoré predstavovali zárodok ďalších budúcich osád.

Z pohľadu ľudnatosti sídel okresu vyzdvihuje najmä Detvu, ktorú považuje za vôbec najľudnatejšiu dedinu celej stolice. S uvedeným konštatovaním možno súhlasiť, hoci v tomto prípade treba pripomenúť, že na vysokom počte obyvateľov Detvy už mohlo mať čiastočný podiel aj obyvateľstvo, ktoré zakladalo laznické sídla formujúce sa na území veľkého detvianskeho chotára. Neskôr, v čase jozefskej evidencie, bola Detva z hľadiska počtu obyvateľov po Banskej Bystrici dokonca druhým najľudnatejším sídlom na území stolice.²⁶

Belom uvedené sídla porovnal archívár Ctibor Matulay so sídlami uvádzanými v regnikolárnom súpise daňovníkov Zvolenskej stolice z roku 1720. Pri tomto porovnaní zistil len nevýrazné odchýlky.²⁷ Na základe toho možno dedukovať, že Bel sa azda pri výpočte sídel riadil oficiálnymi štatistikami stoličných úradov (hoci sa na ne nikde neodvoláva), ktoré doplnil poznatkami z vlastnej autopsie. Historický geograf Juraj Žudel sa pokúsil o úplnú rekonštrukciu stavu sídelnej siete na území Slovenska v roku 1720.²⁸ Následným porovnaním s údajmi o sídlach uvádzaných Matejom Belom vo všetkých vypracovaných dieloch jeho *Vedomostí* dospel k záveru, že tie zahrňujú asi 92 % všetkých existujúcich sídel. Pri porovnaní jedno-

²³ Slovenský národný archív v Bratislave, mikrofilm II. C – 53, Archivum regnicolare Lad. EE no. 13. Comitatus Zoliensis 1720.

²⁴ Obe sídla existovali už v stredoveku. Neskôr, v čase vyhotovenia tereziánskeho urbáru, sa lokalita Duby uvádza s názvom Tri Duby ako kuriálne sídlo (*Loci Curialis Tri dubi*).

²⁵ V urbári Viglašského panstva z roku 1722 sa uvádza osídlenie Stožku želiarmi (*In Plaga Sztosek existences Inquilini*). OTRUBA, Štefan (ed.): *Štátny archív v Banskej Bystrici: Sprievodca po archívnych fondoch II*. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1969, s. 75.

²⁶ GINDL, Obyvateľstvo Zvolenskej stolice, s. 96.

²⁷ MATULAY, Ctibor: Zvolenská župa v Noticiách Mateja Bela. In: TIBENSKÝ, Ján (ed.): *Matej Bel – doba – život – dielo*. Bratislava: Veda, 1987, s. 297 – 298.

²⁸ ŽUDEL, Juraj: Osídlenie v roku 1720. In: *Atlas Slovenskej socialistickej republiky*. Bratislava: SAV / Slovenský úrad geodézie a kartografie, 1980, s. 118 – 119, mapa č. 30.

tlivých stolíc zistil, že po Šarišskej stolici, kde bol počet Belom neuvedených sídel najvyšší, bola hneď na druhom mieste práve Zvolenská stolica a v nej kvantifikoval počet Belom neuvedených sídel na 44.²⁹

Hospodárskym pomerom sa Bel nevenuje iba na jednom mieste, ale charakterizuje ich vždy v súvislosti s opisovaným mestom. Pri banských mestách sa logicky najprv zastavil pri opise miestneho baníctva, pričom však nezabudol zdôrazniť zväčša už len jeho zašlú slávu. Pri Banskej Bystrici upozornil preto hlavne na význam remesiel a chýrnych pondelkových trhov. V prípade všetkých ostatných slobodných kráľovských miest (Lubietová, Brezno, Zvolen, Krupina) upozornil na ich poľnohospodársky charakter. V prípade najmladšieho slobodného kráľovského mesta na území stolice Brezna upriamil pozornosť okrem poľnohospodárstva aj na mimoriadne rozšírené ovčiarstvo v jeho okolí. Aj v prípade Zvolena považoval okrem poľnohospodárstva aj remeslo za dominantné zamestnanie miestneho obyvateľstva. Obchodu sa tu však podľa Bela venovalo v jeho časoch menej obyvateľov, hoci päť výročných trhov (jarmokov) malo svoj význam predovšetkým v rámci obchodu s dobytkom. Pri Krupine osobitne zdôrazňuje význam vinohradníctva, ovocinárstva a obilninárstva.

Pri dedinách sa v niektorých prípadoch pristavil v súvislosti s charakteristikou úrodnosti ich chotárov. Pri dedinách ležiacich v najjužnejšom cípe stolice (Domaníky, Rakovec, Kráľovce) uviedol aj pestovanie viniča. Medzi Veľkou Lúkou a Rybármi zase spomenul pestovanie chmeľu.

Pomerne značnú pozornosť venoval Bel dopravnej sieti, a to ako riečnej doprave, tak aj pozemným cestným komunikáciám. Na viacerých miestach uvádza nesplavnosť rieky Hron pre plte v dôsledku vybudovania zariadení na zachytávanie plaveného dreva, tzv. horných a dolných hrablí, nachádzajúcich sa pri Banskej Bystrici.³⁰ V tomto videl menšiu prosperitu miestneho obchodu, zapríčinenú hlavne nemožnosťou vývozu miestnych produktov. Uvedená informácia je zaujímavá z toho pohľadu, že Hron sa na dopravu pltví využíval už v období stredoveku.³¹ Neskôr

²⁹ ŽUDEL, Juraj: Význam Belovho diela *Notitia Hungariae novae historico-geographica* pre výskum osídlenia Slovenska v prvej polovici 18. storočia. In: TIBENSKÝ, Ján (ed.): *Matej Bel – doba – život – dielo*. Bratislava: Veda, 1987, s. 259.

³⁰ Tzv. horné a dolné hrable určené na zachytávanie plaveného dreva po Hrone boli vybudované pri Banskej Bystrici v priebehu 16. storočia.

³¹ S drevom vyťaženým v okolí Brezna obchodoval napríklad v 15. storočí kremnický mešťan Stanko Vilhelmovič. Prostredníctvom pltví prepravoval drevo z oblasti Horehronia cez Banskú Bystricu až do Budína. KRÍŽKO, Pavel: *Z dejín banských miest na Slovensku*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964, s. 328; HAAS KLANIČKA, Daniel: *Kremnica mesto klenotov, I. zväzok : od počiatkov do polovice 17. storočia*. Budmerice: Rak, 2014, s. 262.

sa rieka okolo oboch týchto zariadení stala splavnou pre plte zásluhou vybudovania plavebných kanálov.³²

Cestné komunikácie spomína na viacerých miestach textu, ako aj v závere, v samostatnej časti označenej ako *Tabula itineraria*, v ktorej zhrnul zo svojho pohľadu najvýznamnejšie cestné spojenia Zvolenskej stolice so susednými stolicami. Východiskovým bodom týchto ciest bola vo všetkých prípadoch Banská Bystrica, ktorá bola najvýznamnejším sídlom na území stolice. Celkovo Bel uviedol 14 ciest smerujúcich z Banskej Bystrice do susedných stolíc, z čoho do Novohradu smerovali tri, do Hontu, Tekova a Liptova po dve, do Turca tri, a napokon do Gemera a Malohontu po jednej ceste.

Pri porovnaní s itinerármi susedných stolíc zistíme isté nepresnosti, kde niektoré cesty na seba buď nenadväzujú, alebo sa dokonca líši ich počet a častokrát aj východiskové a cieľové body popisovaných ciest.³³ Z uvedeného vyplýva, že nie vždy si Bel informácie získané od svojich informátorov aj kriticky overoval.

V prípade ciest vychádzajúcich z Banskej Bystrice je jasné, že väčšinu z nich poznal z vlastnej autopsie. Spomedzi dôležitejších ciest neuviedol hádam len historickú cestu prechádzajúcu cez Hornú a Dolnú Mičinú, pokračujúcu ďalej do Zolnej, ktorá sa ako skratka do Novohradu preukázateľne využívala už od 15. storočia.³⁴ V itinerári na konci state o stolici nespomenul ani cestu do Kremnice (severného Tekova) cez Skalku, o ktorej sa však ako o mimoriadne strmej, namáhavej a ťažko schodnej zmienil pri opise horstiev ohraničujúcich územie stolice. Za príčinu neuvedenia oboch ciest možno považovať v tomto prípade zaiste nižšiu frekvenciu dopravnej premávky na nich v jeho časoch, a teda aj pokles ich významu. Celkovo možno Belove poznatky o dôležitých cestných ťahoch na území stolice považovať za veľmi presné, predstavujúce hodnotné východisko pre ďalší výskum komunikácií celého regiónu v predindustriálnom období.

Hodnotné sú Belove postrehy a poznatky o administratívno-správných a majetkových pomeroch na území stolice. V rámci stoličnej správy vymedzuje hranice oboch slúžnovských okresov, v rámci ktorých sa osobitne venuje slobodným

³² HRONČEK, Pavel: Antropogénne transformácie koryta rieky Hron v meste Banská Bystrica. In: BARAN, Vladimír (ed.): *Banská Bystrica v geografickej realite času a priestoru*. Banská Bystrica: Mesto Banská Bystrica, 2002, s. 168; HRONČEK, Pavel – KLIMEKOVÁ, Adriana: Transformácie koryta Hrona v meste Banská Bystrica. In: *Mimulost a prítomnosť Banskej Bystrice 2*. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB / Štátna vedecká knižnica, 2006, s. 195.

³³ NAGY, Imrich: Cestné spojenia na území Slovenska v diele Mateja Bela Vedomosti o súvekom Uhorsku. In: ŠIMKO, Peter (ed.): *Dejiny cestnej dopravy na Slovensku II*. Žilina: Považské múzeum, 2017, s. 85.

³⁴ TOMEČEK, Oto: Rekonštrukcia cestnej siete Zvolenskej stolice v prvej polovici 16. storočia. In: *Acta historica Neosoliensia*, Tom. 3. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB, 2000, s. 42; taktiež TOMEČEK, Oto: K problematike výskumu reliktov starých vozových ciest na strednom Slovensku. In: ŠIMKO, Peter (ed.): *Dejiny cestnej dopravy na Slovensku I*. Žilina: Považské múzeum, 2015, s. 23.

kráľovským mestám (aj napriek tomu, že boli zo stoličnej správy vyňaté), mestečkám a dedinám. O centre stolice konštatuje, že zasadnutia stoličnej šľachty, tzv. generálne kongregácie, sa konali častejšie vo Zvolene, zriedkavejšie však v jeho časoch už aj v Banskej Bystrici.

V rámci vnútorného územnosprávneho usporiadania stolice predstavuje okrem administratívnoprávnych jednotiek stoličnej správy tiež patrimoniálnu správu na území stolice. V rámci nej sa osobitne venoval trom feudálnym panstvám – Lupčianskemu, Zvolenskému a Víglašskému. Bývalé Dobronivské panstvo bolo v jeho časoch včlenené do Zvolenského panstva, takže okrem niekoľkých zmienok o samotnom hrade nevenoval tomuto panstvu ďalšiu pozornosť.

Jeho znalosti o majetkových pomeroch na území stolice možno považovať za veľmi dobré a presné. Za chybné možno považovať iba priradenie dedín Nemce a Majer k Lupčianskemu hradnému panstvu. Na samostatnej mape Lupčianskeho panstva ich ako súčasť tohto panstva nevyznačil ani Belov dvorný kartograf Samuel Mikovíni.³⁵ Nemce boli totiž v ranom novoveku v skutočnosti poddanskou dedinou mesta Banská Bystrica a Majer zase komorskou dedinou.³⁶

V sumárnej charakteristike Mateja Bela ako geografa Zvolenskej stolice možno hodnotiť jeho veľký až detailný záujem o popis horstiev a vodných tokov. Podstatne menej vedomostí aj vzhľadom na stupeň poznatkov tohto obdobia preukázal v oblasti klimatológie, pedológie, botaniky a zoológie, hoci snahu charakterizovať aspoň v hrubých rysoch to najpodstatnejšie z toho, čo dnes nazývame biogeografiou, mu nemožno vyčítať. V rámci humánnej geografie sa najviac venoval sídlam na území stolice a cestným spojeniam prepájajúcim stolicu so susednými stolicami. Vyzdvihnúť preto môžeme význam jeho diela pre poznanie a ďalší výskum osídlenia a cestnej siete v predindustriálnom období. Nemenej dôležitú úlohu plní jeho práca aj pri poznaní politických pomerov a verejnej správy na území stolice.

Geografiu Mateja Bela možno hodnotiť ako prevažne popisnú. Menší dôraz kládol na vzťahy a väzby medzi jednotlivými krajinnými zložkami. Napriek tomu možno Mateja Bela považovať za jedného z priekopníkov geografie na Slovensku, ktorý sa výrazným spôsobom zaslúžil o jej plnohodnotné etablovanie ako vyučovacieho predmetu na uhorských školách, ako aj jej ďalší rozvoj ako samostatnej vednej disciplíny.

³⁵ SNA – SBA BŠ, fond Hlavný komorskogrofský úrad VI, inv. č. 261.

³⁶ TOMEČEK, Oto: Osídlenie v novoveku do polovice 19. storočia. In: TOMEČEK, Oto (ed.): *Osídlenie Zvolenskej kotliny od včasného stredoveku do polovice 19. storočia*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB, 2009, s. 152.